

Lönearbete och medborgarlön – reflektioner utifrån Hannah Arendts vita activa

Inger Jansson

Inger Jansson, lektor, fil dr, leg arbetsterapeut, Hälsohögskolan, Jönköping.
E-post: inger.jansson@ju.se

Arbetslinjen framhåller lönearbete som nödvändigt för välfärden. Dock ifrågasätts både arbetslinjen och ständig ekonomisk tillväxt. Här kan filosofen Hannah Arendts tre modaliteter av mänsklig aktivitet, *arbete*, *tillverkning* och *handlande*, vara intressanta. *Arbete* är aktiviteter som ständigt måste göras för att upprätthålla den biologiska existensen. *Tillverkning* innebär aktiviteter som ger upphov till en värld skapad av människor. *Handlande* är aktiviteter som utspelas mellan människor. Arendt menar att lönearbetets organisation överensstämmer med arbetets modalitet. Enligt Arendt är det inom handlandets modalitet som människor uppnår verklig frihet. Medborgarlöner skulle kunna frigöra grupper av människor från lönearbete. Den tillväxt som anses som så viktig har därmed potential att ske inom handlandets modalitet istället för inom arbetets modalitet.

The jobs strategy emphasizes paid work as necessary for welfare. However, both the jobs strategy and continual economic growth have been questioned. Here, philosopher Hannah Arendt's three modalities of human activity, *labour*, *work* and *action*, can be of interest. *Labour* implies activities that are constantly carried out to maintain biological existence. *Work* means activities that create a man-made world. *Action* is activity taking place between people. Arendt means that the organization of paid work is in accordance with the labour modality. According to Arendt, it is in the action modality that humans achieve real freedom. Basic income may liberate groups of people from paid work. Growth would thereby have the potential to take place in the action modality rather than in the labour modality.

Idag pågår en alltmer tudelad debatt om arbetets betydelse både för den enskilda individen och för samhället. Å ena sidan hävdas arbetslinjen som den enda vägen att bibehålla och klara den förväntade ökade belastningen på välfärden, och enligt arbetslinjen behöver alla som kan arbeta inkluderas i arbetslivet. För att inkludera alla i arbetslivet behöver vi en ständigt

ökande tillväxt i syfte att generera jobb till alla. Å andra sidan förekommer ett ifrågasättande av både arbetslinjen och en ständigt ökad tillväxt som den enda tänkbara modellen för att klara välfärden och forma en fungerande tillvaro för oss. Bland de som debatterar och diskuterar arbetets betydelse märks Bodil Jönsson¹ och Roland Paulsen². Bodil Jönsson resonerar om

arbetet i vår vardag och lyfter fram och tydliggör aspekter som vi oftast tar för givna, som exempelvis dess identitetsskapande betydelse. Roland Paulsen har hörts mycket i debatten och ifrågasatt en rad givna föreställningar som vi har om arbete. Enligt Paulsen upprätthålls många tjänster i arbetslivet utan att något reellt utförs, det han kallar tomma arbeten. Bland kritikerna mot arbetslinjen har förslag på medborgarlön framförts från flera håll. Paulsen är en av dem som sällar sig till den skaran. Nyligen har försök sjösatts i Finland om än i begränsad utsträckning.

I denna debatt om arbetets betydelse kan Hannah Arendts³ tankegångar om människan som aktiv varelse vara intressanta. Arendt föddes 1906 i Hannover som enda barn i en tysk-judisk sekulariserad familj och hon avled 1975 i New York. Arendt räknas som en av 1900-talets mest framträdande tänkare. Hon kallas ibland för filosof men kallade sig själv för politisk teoretiker och denna benämning säger en del om hennes ståndpunkt. Hon var mer intresserad av mänsklig samexistens än av den individuella människan³. Mest uppmärksammas – och kritiserad – blev hon dock för sin bok *Den banala ondskan* (Eichmann i Jerusalem)⁴ där hon hävdade att Eichmann inte var en monstruös mördare utan snarare en ordinär byråkrat som ”bara” lydde order. Enligt Arendt kännetecknas Eichmanns agerande av tanklöshet och avsaknad av förmåga att sätta sig in i andras perspektiv, trots att han har kvar sin frihet att tänka självständigt. I sitt verk *Totalitarismens ursprung*⁵ beskrev och

analyserade hon grogrunden för och uppkomsten av totalitära regimer som hon såg dem manifesterade i både nazismen och stalinismen. I *Människans villkor*³ som kom 1958, utforskade hon mänsklig aktivitet, som hon kallade vita activa, och vilka villkor som styr våra aktiviteter. I sina verk betonade Arendt tänkandet. Hon såg tänkandet som beroende av aktivitet och vice versa. Tänkande innebär ett stopp i aktivitet och därmed kan aktivitetens intention styras eller avbrytas. Arendt, med sina erfarenheter av de allra mest fruktansvärda handlingar som utförts av människor, hävdade betydelsen av självständigt tänkande och att kunna tänka ur andras perspektiv.

Arendt och vita activa

Arendt menar att mänsklig aktivitet alltid är villkorad. Ibland på grund av omständigheter och betingelser i vår naturliga omgivning och ibland på grund av omständigheter som vi själva skapat. Arendt beskriver tre modaliteter av mänsklig aktivitet: arbete, tillverkning och handlande, vilka tillsammans utgör människans aktiva liv, vita activa. Varje modalitet har sitt egna grundvillkor. Arendts vita activa omfattar alla mänskliga aktiviteter, det vill säga både lönearbete och övriga aktiviteter. Modaliteterna ska således inte förväxlas med yrken utan de avser att beskriva under vilka villkor aktiviteterna utförs³.

Modaliteten arbete är de återkommande repetitiva aktiviteter som ständigt måste göras för att upprätthålla den biologiska existensen och inbegriper aktiviteter som att laga mat och

äta. Arbete återspeglar människans biologiska process och det som produceras i modaliteten arbete är avsett för konsumtion. Arbetets grundvillkor är livet i sig självt vilket syftar till vår överlevnad och tillfredsställelse av våra biologiska behov. Modaliteten tillverkning innebär de aktiviteter som ger upphov till en artificiell värld, det vill säga produkter och företeelser som skapats av människor. Det kan handla om både konkreta ting men också abstrakta fenomen såsom lagar, normer eller sånger. Kännetecknande för tillverkningens modalitet är att det finns ett avslutat resultat: ting eller fenomen som producerats för att vara hållbara och användas i motsats till produkter tillverkade enligt arbetets modalitet som konsumeras. Tillverkningens grundvillkor är världslighet, det vill säga den värld som är skapad av oss människor. Modaliteten handlande slutligen, är den aktivitet som utspelas mellan människor utan att något ting eller någon företeelse produceras. Handlande innebär att ta initiativ och påbörja något tillsammans med andra. Eftersom handlandet alltid försiggår mellan människor är dess grundvillkor pluralitet. Pluralitet, det vill säga människor, inte bara den enskilda människan, är därmed förutsättningen för handlandet. Arendt³ menade att det är i handlandet – som också är oskiljaktigt från talet – som människans unika särart kommer fram. Handling är alltså interaktion mellan människor. Handlandet kännetecknas bland annat av oförutsägbarhet. Enligt Arendt är det inom modaliteten handlande som människan uppnår verklig frihet och makt

och kan utvecklas.

Mänsklig aktivitet försiggår antingen i den privata eller i den publika sfären. I den privata sfären utförs de aktiviteter som har med vår biologiska överlevnad att göra, det vill säga främst aktiviteter utifrån modaliteten arbete. Arendt poängterade betydelsen av att alla människor skulle vara delaktiga i den publika sfären, det vill säga i handlingens modalitet. I den publika sfären framträder människor för varandra och blir synliggjorda³.

Vita activa i relation till dagens arbetsliv

Arendt har inte specificerat de olika modaliteterna av aktivitet vilket gör det möjligt att uttolka dem i olika kontexter⁶. Gränserna mellan de olika modaliteterna skulle därmed kunna vara flytande och modaliteterna kan även vara överlappande. Arendt har främst diskuterat och problematiserat modaliteterna handling och arbete där den förra har för lite utrymme i våra liv medan den senare alltmer tar överhanden på bekostnad av de övriga modaliteterna. Modaliteten tillverkning ser hon som alltmer organiserad utifrån arbetets modalitet. Till exempel har den arbetsdelning enligt tayloristiska principer som skett inom industrin, omvandlat och reducerat modaliteten tillverkning till modaliteten arbete, det vill säga att man gått från hantverksmässig tillverkning till att utföra avgränsade upprepade moment⁶.

Lönearbete är en social konstruktion med syfte att säkerställa materiell försörjning för att tillgodose våra bio-

logiska behov^{3,7}. Denna sociala konstruktion ses som den allenarådande formen för att kunna försörja sig. Detta trots att tekniska framsteg har minskat efterfrågan på mänskligt arbete. Framställning av mat och andra förnödenheter är betydligt mindre tidskrävande i det moderna samhället^{3,8}. Denna situation innebär en potentiell möjlighet för en övergång från ett samhälle centrerat på modaliteten arbete till att inkludera alla modaliteter och då med betoning på den modalitet som är minst utvecklad, det vill säga handling^{3,9}.

Trots att vi har de tekniska och ekonomiska förutsättningarna att utforma våra liv och vår försörjning på andra sätt än genom repetitivt lönearbete fortsätter vi med detta i en alltmer accelererande karusell med lönearbete som ska generera inkomster för att öka konsumtion, inte bara av varor som vi behöver för vårt livsuppehälle, utan också konsumtion av varor som hör hemma inom tillverkningens modalitet. Detta innebär att vi *konsumerar* varor som är avsedda att användas och vara *varaktiga*. Arendt varnade redan för närmare 60 år sedan för det som hon kallade glorifiering av arbete, det vill säga glorifiering av arbetets modalitet.

Mekanisering och fragmentering av arbete har brutit upp kvalificerade uppgifter och reducerat dem till ändlösa upprepningar som kännetecknar arbetets modalitet^{3,6,10}. Denna fragmentering och mekanisering förekommer inte bara inom industrin utan har även anammats i arbeten som kännetecknas av möten mellan människor, det vill säga jobb inom områden

som socialt arbete, undervisning och hälso- och sjukvård¹¹. De så kallade ”kontaktjobben” där man arbetar med och relaterar till andra människor, antingen de är patienter, klienter eller elever, skulle, enligt Arendts resonemang, tillhöra modaliteten handlande¹². Men förväntningarna från både arbetsgivare och samhälle är att, på ett effektivt och kostnadseffektivt sätt, producera förutsägbara resultat, t.ex. att lära eleverna en förutsägbar mängd kunskap eller på ett så kostnadseffektivt sätt som möjligt inom tidsangivna ramar leverera en avgränsad och förutbestämd tjänst till äldre. Man kan således konstatera att avlönat arbete i dagens samhälle i huvudsak är organiserat utifrån arbetets modalitet^{9,11,12}.

Arbetslinjen

Arbetslinjen har en lång tradition i flera västländer och betonar betydelsen av arbete för att skapa och upprätthålla välfärden med hänvisning både till individens och samhällets behov. Därför syftar arbetslinjen till att inkludera så många som möjligt i arbetslivet¹³.

Man kan dock skönja olika inriktningar på arbetslinjen. Å ena sidan innebär arbetslinjen att samhället förväntar sig att den enskilde medborgaren ska arbeta och vara självförsörjande och därmed oberoende av stöd från samhället. Detta perspektiv på arbetslinjen ser individen som utanför arbetets gemenskap och därmed i utanförskap vid arbetslöshet. En annan inriktning på arbetslinjen är mer inriktad på rätten till arbete. Ur detta perspektiv ses arbete som något nöd-

vändigt för individen men framförallt något åtråvärt som individen strävar efter att bli inkluderad i. I detta fall är det ur ett individperspektiv som upplevelsen av utanförskap visar sig.

En paradox vid hävdandet av arbetslinjen är att full sysselsättning varken är troligt eller eftersträvansvärt i vårt ekonomiska system. Verklig full sysselsättning skulle innebära ökad inflation vilket vill undvikas. En viss arbetslöshet är således önskvärd då den håller inflationen nere¹⁴. Full sysselsättning har därmed, utifrån arbetslinjen, vissa accepterade undantag. Men dessa undantag görs sällan på individnivå. En enskild individ som är arbetslös ses inte som det viktiga undantaget för att förhindra inflation utan ses snarare som en belastning för samhället. På en makronivå betraktas således utanförskapet från arbetsmarknaden som en del av hela det ekonomiska systemet, men på individnivå betraktas utanförskapet som en anomalitet som behöver rättas till genom åtgärder riktade mot individen.

För att upprätthålla arbetslinjen görs kontroller av de personer som av olika orsaker inte har ett arbete. Kontrollerna görs i form av utredningar av de olika huvudmännen som står för försörjning vid arbetsoförmåga av någon orsak. Det kan handla om utredning av rätten till A-kassa vid arbetslöshet eller utredning av rätten till försörjningsstöd från socialtjänsten. Det kan handla om försäkringsmedicinska utredningar för att utreda rätten till försörjning från sjukförsäkringssystemet. I samtliga utredningssituationer befinner sig individen i en

situation då man ska, för att få eller få behålla sin ersättning, visa sin rätt till den aktuella försörjningen. Om vi väljer att betrakta kontrollsystemet i sjukförsäkringen innebär det att individen, för att kunna få ersättning eller bibehålla den ersättning hen redan har, behöver agera på ett sätt så hen lever upp till de begränsningar som sjukförsäkringen ”kräver”. Hen måste således upprätthålla en identitet som både sjuk och oförmögen att arbeta. Försörjningssystemets kontrollsystem kapslar därmed in individen i roller och beteenden som stämmer med de beteenden som kan generera ersättning.

Arbeta för välfärd eller bli sjuk av arbetet för välfärden

Alltför många sjukskrivna är ett pågående och till synes oändligt problem, inte bara i Sverige utan i många andra OECD-länder^{13,15}. I strävan efter att inkludera så många som möjligt i arbetslivet för att upprätthålla välfärden, försämras hälsa och välbefinnande hos en stor andel av arbetskraften och manifesteras i sjukskrivningar. Strävan efter ökad välfärd innebär ett försämrat välbefinnande hos delar av befolkningen. Detta leder till vård och rehabiliteringsinsatser för att stödja människor i att komma tillbaka till arbete, vilket i sin tur leder till ökade kostnader för samhället. Kvinnor drabbas i betydligt högre grad än män av ohälsa som leder till sjukskrivning. En möjlig anledning till detta kan vara att kvinnor oftare tar ett större ansvar för hemarbete än män¹². Hemarbete karaktäriseras i hög

grad av arbetets modalitet och dessutom arbetar kvinnor i betydligt större utsträckning än män i kontaktyrken. Sammantaget kan krav på att utföra aldrig sinande uppgifter, det vill säga uppgifter enligt arbetets modalitet, i det långa loppet dränera människor och därmed leda till ohälsa och sjukfrånvaro.

Utifrån Arendts resonemang skulle detta kunna innebära att kvinnor – som arbetsliv och hemliv vanligtvis är organiserat och ser ut än idag – oftare befinner sig inom arbetets modalitet än män. Att inte ha tillgång till den handlande modaliteten i den publika sfären innebär begränsade möjligheter till frihet och makt och dessa förutsättningar kan i längden upplevas dränerande.

Medborgarlön

När medborgarlön diskuteras är det inkomster för att klara livsuppehållet som åsyftas¹⁶. Det går å ena sidan att tänka sig att en medborgarlön är en förtäckt omtanke, att det snarare handlar om att sätta människor som inte platsar i arbetslivet åt sidan. En medborgarlön skulle därmed kunna bidra till ett mer tudelat samhälle där en del, ekonomiskt bättre bemedlade, skulle kunna utgöra en elit medan personer med medborgarlön lever vid sidan av och inte inkluderas i arbetslinjens innanförskap. Dock går det att invända mot detta argument med att man i dagens system inte bara ser avsaknad av arbete som ett utanförskap utan även ständigt ifrågasätter den försörjning som individer utan arbete uppbär. Rätten till ersättning,

antingen den kommer från A-kassa, sjukförsäkringen eller i form av försörjningsstöd utreds kontinuerligt. Detta innebär således att människor som lever på annat än lön från arbete både sätts åt sidan men också att deras berättigande till ersättning ständigt ifrågasätts. Å andra sidan kan man tänka sig att medborgarlöner faktiskt kan frigöra stora grupper av människor från lönearbete, det vill säga att få inkomster till sin överlevnad som motsvarar arbetets modalitet. Utanförskapet sträcker sig i så fall endast till modaliteten arbete. Däremot går det att tänka sig att vi behöver en tillväxt beträffande handlandets modalitet. Det blir därför viktigt att det finns arenor i den publika sfären som inkluderar alla människor.

Sammanfattning

I dagens samhälle förväntas den vuxna befolkningen arbeta heltid. Samtidigt ska vi på de övriga timmarna hinna med att ta hand om barn och familj och ägna oss åt fritidssysselsättningar. Som konstaterats ovan kan detta vara övermäktigt för många. Medborgarlön skulle möjliggöra en grundläggande materiell standard. Utredningar av rätten till ersättning från samhällets olika försörjningsorgan skulle inte behövas i samma utsträckning och därmed kan man undvika att kapsla in människor i förväntade begränsande roller.

Det innanförskap som arbetslinjens förespråkare talar om kan, ur vitas perspektiv, relatera till arbetets modalitet eftersom det handlar om att försörja sig och klara sitt uppe-

hålle. Eftersom denna modalitet inte behöver mänsklig arbetskraft i samma utsträckning som tidigare borde innanförskap i denna modalitet vara mindre viktigt. Däremot är innanförskap i handlingens modalitet av stor betydelse. Det är i denna modalitet som människor kan interagera och kommunicera med varandra och olika uppfattningar kan ställas mot varandra och diskuteras. Den tillväxt som anses som så viktig bör snarare ske inom handlingens modalitet än inom arbetets modalitet.

Referenser

1. Jönsson B. Tio tankar om arbete. Stockholm: Bromberg; 2016.
2. Paulsen R. Arbetssamhället: hur arbetet överlevde teknologin. 1. uppl. Malmö: Gleerups; 2010.
3. Arendt H. Människans villkor. 1 uppl. Bokförlaget Daidalos; 1958.
4. Arendt H. Den banala ondskan: Eichmann i Jerusalem. [Ny utg.]. Göteborg: Daidalos; 1996.
5. Arendt H. Totalitarismens ursprung. Göteborg: Daidalos; 2016.
6. Walsh P. The Human Condition as social ontology: Hannah Arendt on society, action and knowledge. *History of the Human Sciences*. 2011;24(2):120-37.
7. Wilcock A. An occupational perspective of health (Second ed.). Thorofare NJ: Slack; 2006.
8. Higgins C. Labour, Work, and Action: Arendt's Phenomenology of Practical Life. *Journal of Philosophy of Education*. 2010;44(2/3):275-300.
9. Lenz C. The end or the apotheosis of "Labor"? Hannah Arendt's contribution to the question of the good life in times of global superfluity of human labor power. *Hypatia*. 2005; 20(2), 135-154.
10. Szerszynski B. Technology, performance and life itself: Hannah Arendt and the fate of nature. 2003. p. 203-18.
11. Kohlen H. Troubling practices of control: revisiting Hannah Arendt's ideas of human action as praxis of the unpredictable. *Nurs Philos*. 2015;16(3):161-6 6p.
12. Jansson I, Wagman P. Hannah Arendt's vita activa: A valuable contribution to occupational science. *Journal of Occupational Science*. Published online: 31 Jan 2017. DOI:10.1080/14427591.2016.1277780
13. McBride S, Williams R A. Globalization, the restructuring of labour markets and policy convergence: The OECD 'jobs strategy'. *Global Social Policy*. 2001; 1(3), 281-309.
14. Konjunkturinstitutet. Hämtat 2017-01-25 från: <http://konj.se/ordlista/ordforklaringar/2015-07-14-jamviktsarbetsloschet.html>.
15. Psykisk ohälsa, arbetsliv och sjukfrånvaro. FORTE (Forskningsrådet för hälsa arbetsliv och välfärd). 2015. Hämtat 2017-01-25 från: <http://www.forte.se/pagefiles/7356/Psykisk%20ohalsa%20arbetsliv%20sammanfattning.pdf>
16. Wispelaere J De. Basic Income in Our Time: Improving Political Prospects Through Policy Learning? *Journal of Social Policy*. 2016; 45, 4, 617-634.